

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

Г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Скопљу, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани, и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

КЊИГА II.

БЕОГРАД. 1921.

Razvoj skupin $r + ə$ in $ə + r$ v slovenskem jeziku.

Splošna slovanska reducirana vokala $ɚ$ in $ɛ$ sta v slovenščini najprej sovpadla v enotni $ə$, ki je v slabi poziciji pozneje onemel, v jaki pa se ohranil. V tem sledi slovenščina vsem drugim slovanskim jezikom, prim. Vondrák, Slav. Gram. I. 144 sl. ali za češčino Gebauer, Hist. mluv. I. 137; rezultat tega razvoja nam podaja dovolj točno Havlíkovo pravilo, gl. Listy fil. XVI. 45 sl. Pripomniti je le še, da je onemitev reduciranega vokala vezana še na konfiguracijo zloga, t. j. da nastopi le tam, kjer je možnost izgovora kljub onemitvi dana. Ohranjeni reducirani vokal se je kasneje v slovenščini v dolgih zlogih ojačil v a ali e (različno po narečjih), v kratkih pa je ostal do danes ali neizpremenjen, če ni podlegel od XVI. stoletja dalje moderni vokalni redukciji, ali pa se je razvil v e . V sledečem si hočemo поблиže ogledati le razvoj reduciranega vokala v neposredni zvezi s sonantom r .

1. Ako je bila skupina $rə$ v začetku besede, tedaj imamo pravilni razvoj: v jaki poziciji, pred zlogom z reduciranim vokalom, ostane $ə$ ohranjen, v slabi pa, t. j. pred zlogom s polnim vokalom, onemi; prim. $rəděti > rděti$ (dvozložno); $*rədečb > rděč$ (enzložno); $rətə, rəta > *rət$ (prim. spodaj), $rtà$; $rəžb, rəži > *rəž, rži$; $rvati > rváti$; $rəzati > rzáti$ itd. V vseh teh slučajih, kjer je $ə$ onemel, imamo sprva še konzonantični r , ki je le deloma do danes ohranjen in še to le tam, kjer dopuščajo konzonantični izgovor sosednji glasovi, n. pr. pri naslonitvi na predidoči vokal: $lépa rděča rāža$ proti $lěp̄ərjāy kōn$ gl. še Tominšek, Narečje Bočne 11. Drugače pa je r se vokaliziral v $r̄$ in mogel še dalje preiti v $ər$. O pisavi zlogotvornega $r̄$ v novejši slovenski knjigi gl. Breznik, DS. 26. (l. 1913), 316, 348, 394. K zgoraj označenemu razvoju prim. iz starejših tekstov*): Trub. *eria* Pg. 57: h2a; *erya* T81: 320; *ervia* T82: 21 (2x); Dalmatin: *Erja* Bibl. II. 7 b in iz narečij: $rděč$ (Postojna); $rděč$, $rriāf$ (Slovenske gorice); $ržēn̄i$, $rděčof$, $řčę sę$, $(h)řčę$

*) Kratice rabim iste kot v Afsl Ph. 37, 129 sl., le Catechismus citiram s K proti prejšnjemu C.

se (Prekmurje); — *arđēč*, *arjē* (Borovnica); *arži*, *arjōu* (Tacen); *arjāu* < *arjāu (Poljane nad Škofjo Loko; v tem narečju je vsak *ə*, ki je v mlajši dobi šele prišel pod poudarek, prešel v *o*, n. pr. *lōhōn* < *lōhān, *mōgla* < *mōglā itd.); *arđēč*, *arjōu* (Črni vrh); *arja*, *arjau* (Bočna); *arja*, *arjast* (< *arja*) v Slov. goricah; *arđēč*, *arjōu*, *arja* (Polzela); *aržēn*, *arđāv* (Prekmurje). Slovenski knjižni jezik pozna danes le *rž*, *rži* pravilno bi bilo *rž* *rži*, tako da je nom. sing. v sedanji obliki že analogičen po cas. obl., kar ima tudi že Dalmatin: *erš* Bibl. I. 40b. Narečja pa nam kažejo izenačevanje v obe smeri, torej *rž*, *rži* in *řž*, *řži* ozir. pri gori navedeni konfiguraciji tudi še *rži* (enzložno), prim. *arš* in *rš*, *rži* in *arži* (Borovnica); *arš* (Sela v Belikrajini); *rš* (Tanča gora); *řž*, *řži* (v Horjulu; $\varphi < \partial$ radi *r*; končne mediae so v tem narečju zvén ohranile); *rš*, *řži* (goriški Kras); *řš*, *řži* (Črni vrh); *arš* (Bočna); *arš*, *arži* (Polzela). To menjavanje med *r* in *rə* je povzročilo, da imamo *rə* tudi tam, kjer sploh ni upravičen poleg *r*, n. pr. *rədəč* poleg *arđēč* (Bohinj); *rədəč* (Belakrajina); *arđəč* poleg *radič* (Bočna); dalje imamo poleg pravih *arjē* (Borovnica), *arja* (Polzela), *arja* (Bočna) iz *rjā*, *rjā* tudi *rjā* v *řjē* (Horjul); *řjē* (Cirkno); *řjē*, *řjūat* (Črni vrh); *řjja* (Ribnica; podaljšanje zlogove kvantitete in pred tautosilabičnim $\dot{\imath}$ asimilacija $\varphi > \partial$).

Podrobneje si moramo ogledati še besede *rđēč*, *rjāv* in pa *rumèn*. Oblak, LMS. 1890, 201 je menil, da živita v slov. *rđēč* dve prevojni varianti korena **reudh-* in sicer redukcijska stopnja (*rđēč) in pa normalna (*rudeč). K temu mnenju ga je navajala oblika *redezho* (namestu *erdezho) pri Skalarju 231b in pa neutemeljeno mišljenje, da pišejo protestantski pisatelji XVI. stoletja že *erjuti*, ne pa *erđēč*. Škrabec, Cvet. X. 5. je to naziranje že zavrnil in opozoril na pisavo *erđēč* pri Dalmatinu. V skladu s tem beremo tudi pri Trubarju: *erdezhe* K 50:64; Pg 57:14b, q4b; Ps. 243a; T₈₂:67 (2×); *erdezho* T₈₁:289; *erdez* T₈₁:389; *erdez* CO:90a; Ps. 193b, 194b, 243b; K II:244; dalje prim. še: Tulščak, *ardezhi* 114a, *erdezhe* 112a; Dalmatin, Bibl.: *erdezhe* I. 16b; *erdezho* I. 120b (2×); *erdez* II. 1b; *erdezhi* I. 98b (2×); *erdez* I. 16b, 158b, 159b; *erdez* I. 52a itd.; Krelj: *ardez* 21b. Glede oblike *rjāv* pa prim. pri Trubarju: *eryauu* T₈₁:319 in *faeriau* K II:278. V XVI. stoletju imamo torej *arđēč*, *arjōu*. Ko je moderna vokalna redukcija skrčila $\ddot{u} > \partial$, je tudi prvotni *rumèn* > *ramèn*, prim. proti *rumen* Dalm. Bibl. II. 1b že pri Krelju reducirani *romeno* 2b poleg

rumeno 88a (gl. Ramovš, Afsl Ph. 37, 163) in dialektično imamo *ræmen* v *ràmæn* (Guštanj), *ræména* (Cirkno), *ràmæn* (Polzela), *ræmen* (Postojna); *ræmèn* je moglo slednjič dati *rmèn* (enozložno) in iz tega se je razvilo *řmèn*, *ørnèn*, prim. *rmè'n* (Postojna), *ørnžen* (Borovnica, Bohinj), *qrmžen* (Črni vrh) in *òrmèn* < *ørnèn (Poljane). Ker sta tako vsled moderne vokalne redukcije dobila *rdèč* in *rumèn* v začetku besede isti glas, starejši pisatelji pa so pisali *erdeč* in *rumen*, so mogli poznejši pisci priti tudi do pisave *rudeč* in *ermen*, prim. *redezho* pri Skalarju, pisano na podlagi govorenega *ræmèn*; Rogerij, PE. II.: *rudézhi* 151; *rudézho* 289; *rudezhofst* 102; *rumenu* I. 186; *rumenih* II. 112; *ruménimu* II. 9; *redezhi* II. 81 (brati je povsod *r*, *ør*, *rə*, kakor že zahtevajo sosednji glasovi); Japelj, SP. I.: *rudežhim* 280; *rudežho* 162; Pohlin: *ermene* Opr. 296; Japelj, SP. I.: *rùjá* 36, *rùja* 42.

Popolnoma novega izvora pa je *r* v besedah *rjúti*, *rjóvem* (steksl. *rjuti*, *řevq* poleg *ruti*, *rovq*) in *rjúha*. V tistem času, ko je *rdèč*, *rjáv* prešlo v *rdèč*, *řřjày*, je tudi *rjúti* (dvozložno) dalo *řřjùti*, *ørjúti*, *ørjóvem* in analogični *ørjóvétì*, prim. v dialektih še vse razvojne stopnje: *řřjòvę* (Bohinj); *řřjvę* (Cirkno); *řřjavèt*, *řřjvì* (Borovnica); *řřjòvę* (Borovnica); *ørjèt*, *ørjévęm*, *ørjúl* (nom. plur. masc.; Črni vrh); *ørjút*, *ørjévem* (Poljane); *ęrdùliti*, *ęrgùliti*, *ęrdjvé* (Prekmurje) < *řjùliti, kar je nastalo po *tùliti*, *rùliti*, *hrùliti*, itd.; *ęrdjvé* pa je iz *rjové* (glede *o* > *i*, *ř* prim. *tiváriř*, na *pduřido*, gl. Pável, 7); dalje prim. *ęrjúha* (Črni vrh); *rjúha*, *ørjúha* (Borovnica). Iz starejših piscev prim. pri Trubarju; *erieuem* Ps. 45b, 74a; *erieuę* T₈₁:401; *eriulli* Ps. 133b; po sedanjiku imamo stvorjen particip *eriozh* Pg 57:ff2a; poleg *ryuzh* Pg 57:cc 2b; Dalmatin, Bibl.: *erjove* II. 111a; *érjove* (napačno nam. *ěrjove*) II. 111a; *erjovò* II. 7a; *erjovo* II. 28a; *erjuli* II. 7a, 54a; *erjule* II. 146a; *erjul* II. 7a. 107b (2×), 110a, b. Kreljeve oblike *ruióvi* 78b, *ruiúli* 17a so naslonjene na inf. *rúti*; Rogerijeve *rjvuli* II. 499 in *řjul* II. 629 je brati *rjuli*, *rjul*.

Imp. *rcì* se je pravilno razvilo v *rcì* (enozložno) ozir. *řcì*, *ørçì* in pod vplivom prezenta tudi še v *ræçì* prim. Dalm. Bibl. *nerici* I. 330b, za kar bi pričakovali pravzaprav *nerci (dvozložno).

2. Na koncu besede je po onemitvi reduciranega vokala ostal *r* naprej konzonantičen in se je šele pozneje vokaliziral: *bratrə* > *bratr (enozložno), *bratr, *brátər* prim. *bratar* (Rezija), *brátər* (rožanska dolina na Koroškem); književni in navadni dial. *brat* je rezultat disimilacije *r—r* > *r—∅*. Knjižna slovenščina piše *-er*, t. j. *-ør*: *dóber*, *óster*, *bíster*

itd., prim. pri Trubarju: *dober* Art. 36bs; *moder* Art. 29a; Pav. 5b; Krelj: *dobar* 3a itd.

3. Praslovanske skupine *tr̃t*, *tr̃rt*, *tr̃at*, *tr̃rt* (prim. Miklošič, Gram. I. 304, 326; Vondrák, Slav. Gram. I. 331; Škrabec, Cvet. IV. 1—8; 10; Štrekelj, Levč. prav. 5—15) so se zlile v slovenščini v enostavni *tr̃t*, ki je na slovenskem vzhodu in severu še do danes ostal, na jugu in zapadu pa se je pred *r* razvil reduciran vokal, ki se je deloma ojačil v polnega. Književna slovenščina piše skupino *tr̃t* v obliki *trt*. V brižinskih spomenikih beremo pa *zemirt* II. 14, *mirzcih* II. 18; trikrat imamo pisano samo *-r-*: *mrzna* II. 50; *raztrgachu* II. 103; *mrtuim* III. 58; nenavadno je, da je *r* opisan z *r + vokal*: *creztu* I. 3, 20; *crifken* I. 13; *zridze* III. 64; *priuuae* II. 30, tako še v listini iz l. 1200: *Treztoniz* (Zahn, UB.), gl. Vondrák, Fris. pam. 35 in še pri Stapletonu: *potriplene* 52 (2×), *priviga* 56; Trubarjev *fatril* = *zatrl̃* si je razlagati drugače, gl. spodaj. Radi *-re-*, *-ri-* še ni treba reči, da slonita na *-r̃-* cerkvenoslovanske predloge; v tej dobi je ono slovensko narečje, ki je zapisano v brižinskih spomenikih, govorilo *r̃*, ki je piscu pri transkribiranju glasu delal težave; odtod različna pisava: *ir*, *re*, *ri*, *r*. Isto velja za Stapletona in prim. še stiški rokopis iz sredine XV. stoletja: *karst* I. 6; II. 6; *smerti* 2; *hodbyrnuill* dod. k II.; *obrny* IV. 14 ali celovski rokopis: *martaw*, *martwech*, *mortwe*.

Pri protestanskih pisateljih pa imamo *tr̃t* pisano takole; pri Trubarju: *terne* K 50: B 1a; *derfhati* K 50: 125 (2×), *dershe* Art. 13b, *dershali* K II: 28; *smerti* Art. 11b; *smertnih* Art. 12a; *ferdi* (III. sg. prez.) Art. 13b; CO: 5a; *ferda* (gen. sg.) K II: 105; *refderli* Art. 15b; *umerl* Art. 30a; *mertua* CO: 6a; *mertuice* Pav. 11a; *terdi* (III. sg. prez.) Art. 30a; *poterdil* CO: 2b; *faterli* Art. 55a; *sterl* CO: 6b; *terlyzo* CO: 107b; *terpi* CO: 2a; *ferce* CO: 15b; *fern* CO: 115b; *zhernimi* Pav. 7a, 16b; *smerdezhi* Pav. 16b; *kerst* K II: 20; *sterniszhe* T₈₁: 67 itd. Obliko *fatril* K II: 143 (gl. gori *sterl*) je najbrž brati, če že ni navadna tiskovna napaka, kot *zãtril̃*, kjer bi bil *i* iz nenaglašenega *ê*, t. j. beseda bi bila tvorjena na podlagi inf. *zatr̃éti*. Pod poudarkom beremo že pri Trubarju poleg običajnega *er* pogosto *ar*: *smarti* T₅₇: 235; *varsheio* T₅₇: 326; *istargati* R 58: K IVa. Skoro izključno pa piše Trubar *ar* za glasovoma *k* in *g*, prim.: *karuau* K 50: 27; *gardim* K 50: 119; *gardo* K 55: F 2b; *gardiga* K 55: L 7b; Pg 57: h 3a, n 1a, n 3a, p 1b; *gardu* Pg 57: 12b; *garda* Pg 57: m 2b, o 4a, p 1b; *garli* K₅₅: E 3b; *garla* T₅₇: 126, 219; R₅₈: L IVa; CO:

144b; *garlu* CO: 45b; 154b; *garliza* R₅₈: bIIb; *garlyzo* Ps. 134bs; *garlici* R₅₈: bIIa; *garlice* Ps. 134b; *garmenem* Pg 57: y4b; *garmena* T₅₇: 102; *fagarmelu* T₅₇: 300; *garmu* T₅₇: 137, 236; *karmo* K₅₅: L5a; Ps. 259b, 260 a; R₅₈: LIVa; *kardelu* T₅₇: 21 (2×), 188 (2×), 208, 291; R₅₈: SIIIb; V ivb; CO: 37a, 76a; *kardelce* CO: 26a, 37b, 77a, 78a; *gard* R₅₈: GIVa; JIIIa; MIIb; MIIIa; OIb; RIb (2×) YIa (2×); CO: 9a, 26a (2×), 27a, 30b, 53a (2×), 58b (2×), 72a itd. itd. Pisava *ker-*, *ger-* je redka: *gerdiga* K₅₀: 127; *gerde* Pav. 39b; *keruauiga* K₅₀: 184; *keruau* Pg 57: o1b, p3a, ff1b; *kerdelu* T₅₇: 21 (2×), 108 (2×); *gerliz* T₅₇: 163; *kermo* A 50: 23. V istem razmerju kot pri Trubarju beremo za *r* pri Tulščaku: *smert* 7b, *terdnu* 8b, *obdershati* 8b, *sernu* 20b, *seruce* 47b; dalje *neomarsne* 129b, *obarni* 130a in *garmi* 115a, *garmade* 118a, *gardu* 4a, *kardella* 1b, *kardellu* 8a, *kardelce* 8a itd. poleg *germi* b VIIIb, 114b. Krelj piše, kakor za *ə* navadno *à*, večinoma *àr*: *pàrstom* 2b; *fàrce* 6a, 11a, 13a; *zhàrke* 6b, *zhàrkom* 7a; *fàrdio* 11a (2×), *fàrd* 17a, *fàrdito* 12a; *fmàrdezh* 18a; *tàrka* 18a; *fàrsheni* 44a; *kàrdelce* 18b; *gàrla* 20a, *kàrst* 6a itd., redkeje *èr*: *potèrdili* 2b; *savèrgli* 3b; *pèrfi* 3b, *pèrfih* 4a; *mèrtve* 4a, *gèrdò* 18a itd. Dalmatin sledi v svojih prvih delih Trubarju, v Bibliji pa rabi navadno *èr*, za *k* in *g* pa *àr*: *zhèrvje* I. 1bs, 5a; *zhèrvé* I. 1b (3×); II. 108a; *pèrft* I. 3a; *pèrfty* I. 2a; *vèrt* I. 2a; *smèrt* I. 3a; *mèrmra* I. 44as itd.; *kàrvne* II. 112a; *gàrvhi* I. 4a; *gàrlizo* I. 9b; *kardella* I. 19a (4×); *fkàrby* (III. sg. prez.) I. 12as; *kàrme* I. 15a itd. poleg *fkèrb* I. 12b itd. Enako ima Bohorič navadno *èr*: *tèrst* 54, *mèrlizh* 57, *vèrba* 59, tupatam tudi *àr*: *smàrt* 59, *fkàrbjo* 7, *fkàrbi* 13 in *garmi* 13.

Ker imamo v XVI. stoletju za prvotni *r* pisano *er*, *ar*, *èr*, *àr* (or imamo le tupatam in je najbrž povsod le pomotoma pisan ali tiskan, n. pr. v celovškem rokopisu *mortwe*, pri Trubarju: *korszanski* T₆₀: 22a; *gordih* Art. 55b; *ogordena* T₈₁: 125; Stapleton: *uorsheio* 56; Skalar: *okoruauiti*; Kastelec: *fòrzhnu* 288; Rogerij: *korvy* II. 528; vinogr. zak. l. 1582.: *poruo* 24), je Oblak LMS. 1889, 140 menil, da imamo v tej dobi še čisti zlogotvorni *r*, čemur iz sledečega sklepanja ne morem pritrditi. Današnji govor na Raščici, Trubarjevem rojstnem kraju, ima za prvotni dolgi *ř* diftong *àr*, ki je kot celota dolg, vsak njegov sestavni element zase pa je kratek, gl. o teh takozvanih, „kratkih“ diftongih pri Brochu, Slav. Phon. § 211, 224. V nenaglašeni zlogih govore na Raščici danes *r* ali pa *ř*. Opazili pa smo pri Trubarju posebnost, da

je za *kr*, *gr* pisal, lahko rečemo strogo dosledno, *kar-*, *gar-*. Ta doslednost nas prisili k mnenju, da se je v XVI. stol. na Raščici zares tudi govorilo *gàrt*, *gàrm* itd.; ker pa imamo v tem govoru še danes *gr̥dù*, *gr̥mùjē*, moramo Trubarjevo *gardu*; *garmouie* T₈₂: 252 in pod. smatrati za analogično pisano po *gàrt*, *gàrm*. Dalje smo v naglašanih zlogih večkrat opazili *ar*, ki ga imamo danes na Raščici povsod pod naglasom: *pàrst*, *tàrdnə*, *umàru*, *utàrga*, *prədàrlu*, *smàrt*, *vàržem* itd. Moremo torej povsem opravičeno trditi, da imamo v XVI. stol. za prvotni $\bar{r}$ že skupino: vokalični element + konzonantični *r*. Ta vokalični element je bil reducirani vokal ə (e ; pri Krelju g), ki je za velarnimi zaporniki *k* in *g* po asimilaciji že prešel preko q v čisti *a*, kar se je kmalu po XVI. stol. dogodilo tudi v poudarjenih, t. j. intenzivno izgovorjenih zlogih. V nenaglašanih zlogih pa imamo, kakor še danes, *r* ali r .

Enako najdemo za $\check{r}$ pri poznejših pisateljih *er*, *ar*, redkeje *àr*, *èr*, slednje predvsem pri Japlju pod Dalmatinovim vplivom, prim. Skalar; *perui* 1b, *smert* 2b, *terd* 78a, *karuau* 72a, *keruau* 70b; Sommaripa: *skerbite* 101b; *smerti* 103b; 104a, 107a; *martue* 104a, *merteu* 104a, 107b, *farzà* 104b, 108b; Stapleton: *dershol* 19; *ternam* 13; *pejřih* 61; *skarbio* 13; *darshol* 45; *karst* 5; Kastelec: *smèrtno* 7; *kèrvav* 19; *saversi* 2; *sercé* 9; *tarpéti* 47; *marlizha* 161; Rogerij: *terdu* 3, *poterdet* 4, *sèrna* 25, *smèrt* 26, *karřnika* 525, *karřhanski* 159 v PE. II.; Japelj SP. I.: *pervi* 2, *terdú* 51, *zhetèrti* 4, *dèrshal* 9, *vmèrl* 213, *pèřfi* 343, *gèrm* 226, *ogèrnen* 784, *gàrmèti* 254, *kardèlu* 405, 526, 527 (3×) itd. Z ozirom na reflekse v današnjih narečjih moremo določiti za starejše pisatelje tale izgovor: 1. pod poudarkom imamo „kratek“ diftong ər pri Dolenjcih (Trubar, Dalmatin, Tulščak, Znojilšek); deloma že prehod v *qr*, za *k-*, *g-* pa *ar*; pri Gorenjcih imamo ər , pri Krelju *qr*. Ta diftong je pri rastoči intonaciji poudarjen na sonantičnem, pri padajoči intonaciji pa na vokaličnem elementu, prim. v Borovnici: *bàrcat*, *gàrlu*, *čàrn*, *dàrgut*, *dàrva*, *watàrpút*, — *pàrst*, *tàrt*, *žàrt*, *sàrp*, *kàrč* itd. 2. v nenaglašanih zlogu je *r* ali r . Dalje je treba še pomniti, da se more barva reduciranega vokala v našem diftongu menjavati pod vplivom sosednjih glasov (asimilacije), včasih pa tudi individualno; kot primer navedem izgovor besede *umr̥t*, kakor sem si jo zapisal v istem narečju (na Bledu): *umèru*, *um̥ru*, *um̥rle*, *pom̥rle*, *umàruca*; (v Bohinju): *čèrn*, *pr̥t̥p*, *p̥ruva*, *zàrna*.

V današnjih slovenskih narečjih se je čisti *r* ohranil na vzhodu, severu in deloma v Belikrajini; drugod se je pred *r*, posebno pod poudarkom, razvil reducirani vokal in zlasti na Dolenjskem in v vzhodnem delu Notranjskega imamo v naglašениh zlogih *ar* proti *r*, *r̥*-, *ər* nenaglašениh zlogov. V narečjih je *r* različnobarven, z barvo vokalov *o*, *i* in *u*. O artikulaciji vokaličnih sonantov gl. Baudouin de Courtenay; Idg. Forsch. 25, 77 sl. Tu naj navedem samo še nekatere posebnosti. V govorih Cirknega, Postojne, Logatca in Črnega vrha, kjer imamo za *r̥* navadno *or* ali *r̥^o* (Cirkno) ali pa *gr*, najdemo v nekaterih besedah izključno *r̥o*, prim. *dr̥wa*, *gr̥m*, *hr̥pt*, *mr̥wa*, *pr̥va* (Cirkno); *dr̥va*, *mr̥va* (Postojna, Logatec, Črni vrh); primeri nam kažejo, da je *r̥* > *ro* le neposredno pred labialom. V tem refleksu ne moremo videti kake reminiscence na prvotni *r̥*, ker so gori naštete besede imele prvotno *r̥*, *r̥* in *ər*. Razložiti si moremo *r̥o* le tako, da je *r* pred labialom se labializiral v *r̥^o* in da je nato nastopilo olajševanje artikuliranja kompliciranega glasu *r̥^o*, pri čemer so artikulacije za *r* in one za *o*, namestu da bi nastopile istočasno, se druga za drugo vrstile, kar je povzročilo razpad v *r + o*.*) Isto velja tudi za postanek *or* < *r̥* v Cirknem, le da je različna intonacija in intenzivnost poudarka stvorila iz *r̥^o* tu *or*, tam *ro*. Ta srednji štadij tega procesa vidimo še jako jasno v govoru Sel v Belikrajini, kjer glas *r̥^u* še ni razpadel v *ru* ozir. *ur*, marveč je še na posredovalni stopnji *r̥^u* (reducirani vokal ima barvo vokala *u*, torej *ʏ*, ki pa ga tu radi enostavnosti transkribiram z *ə*); ta *r̥^u* je pri padajoči intonaciji poudarjen na prvem, pri rastoči pa na drugem reduciranem vokalu, prim. *z̥r̥ne* (Plet. *z̥r̥nje*); *k̥r̥f* (Plet. *k̥r̥v*; štok. *k̥r̥v*, *k̥r̥vi*); *g̥r̥mak* (Plet. *g̥r̥mak*; štok. *g̥r̥mik*); *b̥r̥ki* (Plet. *b̥r̥k*; štok. *b̥r̥k*, plur. *b̥r̥ci*); *t̥r̥ce*, prim. *t̥t̥je*, v Dolnjem Suhorju in Tanči gori; *č̥r̥n* prim. štok. *č̥r̥n* in gl. Belić, Akc. stud. 16, 113); *m̥r̥zlo* (Plet. *m̥r̥zəl* in gl. Belić, o. m. 37); *m̥r̥tof* (Plet. *m̥r̥tav*, štok. *m̥r̥tav* in gl. Valjavec, Rad 132, 116) itd. Mogoče je še, da se oblike *dr̥va*, *mr̥va*, v Črnem vrhu, Logatcu in Postojni, kjer drugače ni v rabi glas *r̥^o*, analogične po gen. plur. *mr̥v̥a*, *dr̥v̥a* in po *mr̥v̥ca*, ki so nastale drugače in bomo o njih še posebe govorili.

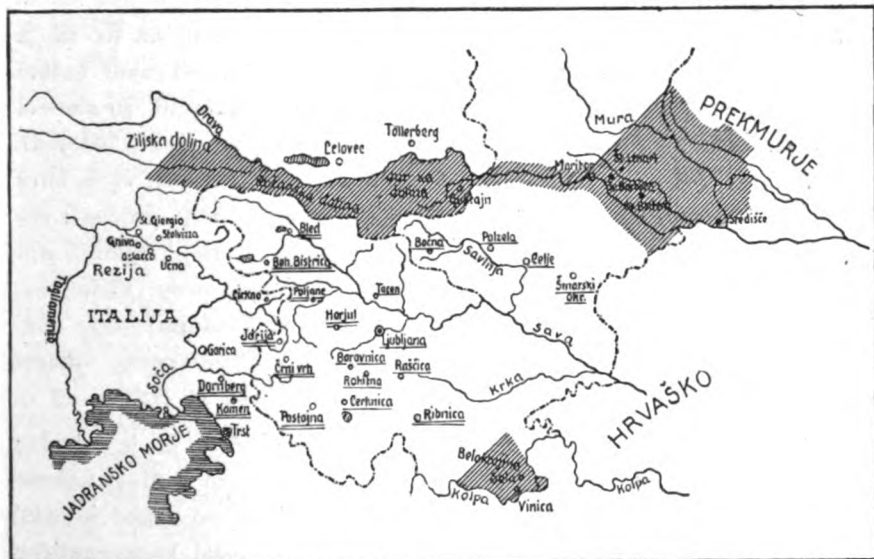
*) Prim. Baudouin de Courtenay, o. m. 81: „Zu den für eine Liquida oder eine Nasalis nötigen Arbeiten gesellen sich — im Falle eines „Sonantentums“ oder Silbenbildung — diejenigen Arbeiten der ganzen Mundhöhle, von welchen die Hervorbringung dieses oder jenes Vokals (v našem slučaju *o*) abhängig ist“.

Pri Slovencih v Benečiji (nad Tarcentom) govore *garim*, *tarin* in Baudouin de Courtenay o. m. 84, meni, da se je prvotni $\hat{r}$ razcepil v *ar*; verjetneje se mi zdi, da so te oblike nastale takole: $\hat{g}r\hat{m}$, $\hat{t}r\hat{n}$ > *garm*, *tarn*, (enozložno) in po cas. obl. *gar-ma*, *tar-na* v *garm̩*, *tar̩* (dvozložno), kjer se je iz η , η razvil sekundarni reducirani vokal, ki je pravilno v tem govoru prešel v *i*; *tarin* je po tem popolnoma jasna oblika, ne pa *garim*, ker pričakujemo *garim*, ki najbrže eksistira in je pri Baudouinu de C. le pomotoma napačno naglašena. Glede današnjih rezijanskih refleksov za *r* prim. Baudouin de C., Opyt fon. rez. gov. § 143—146: *ar* (Gniva, Lipovac, Sul Prato), *er* (Oseacco, Stolvizza), *er*, *ir* (St. Giorgio, Uceca); v sosesčini labialov imamo pogosto razpad r° > *or*: *wòrt*, *wòrh*, *umòrta*, *umór*, in celo še: *wùrh*, *wùrca*.

Ona slovenska narečja, ki poznajo preglas $a > \epsilon$ za palatali, gl. Ramovš, Afsl Ph. 37, 319, in imajo za *r* danes *ar*, preglašajo tudi *ar* > *er* pri danih pogojih: *čèrn*, *žèrt*, *pažèru* (Borovnica).

Za boljši pregled podajam sledečo karto.*)

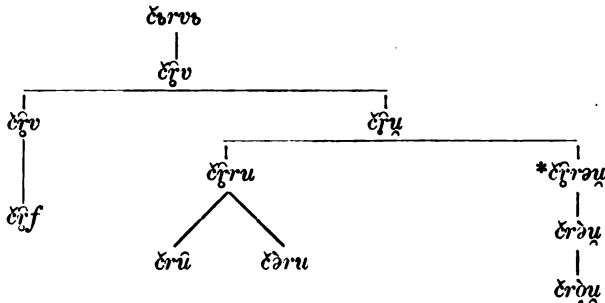

Enkrat podčrtani kraji imajo *ar* v naglašanih, *r* v nenaglašanih zlogih; dvakrat podčrtani imajo v naglašanih *er*, v nenaglašanih *er*, *r*, *r*; na začrtanem osemilju imajo naglašeni in nenaglašeni zlogi *r*, *r*. Glede drugih krajev gl. v tekstu.

*) Karta podaja napačno *Uena* namesto *Uceca*.

Natančneje si moramo še ogledati skupino *tr̥av̥*; semkaj spadajo: *br̥av̥no* > *b̥r̥vno*, *br̥ūno*, pri Trubarju in Dalmatinu *brunu*; *br̥av̥* > *b̥r̥v*; *č̥r̥av̥* > *č̥r̥v*; *dr̥av̥*, gen. plur. > *dr̥v*; *kr̥av̥* > *k̥r̥v*; *mr̥av̥ca* > *m̥r̥vca*; *obr̥av̥* > *obr̥v*; *ostr̥av̥* > *ost̥r̥v*, *st̥r̥v*; **pr̥av̥* (gl. Zubaty, Sb. filol. III. 219) > *st̥opr̥v* prim. EDP. *stoperu* 138, *stuperu* 174, 175; z naslonitvijo na adv. *pr̥āv* je nastalo *st̥opr̥av* prim. Trubar: *stuprou* Art. 33b, 35a, 42b (2×), 45b, 49a itd.; *stoprou* Dalm. Bibl. II. 106a; Krelj: *stuprav* 2b, 14a, 18b itd.; *stupru* pri Trubarju, Art. 19b je najbrž le tiskovna napaka; prim. še češ. dial. *tepr̥āv*; dalje *post̥rav̥* > *post̥r̥v*; *vr̥av̥* > *v̥r̥v*. Oblika *ž̥r̥v* ne pride v poštev, ker je tako pisana le na podlagi razmerja vzhodno-slovenskega dial. *ž̥řf*, *k̥řf* h književnemu *kr̥v*, pri čemer pa je *-f* v *ž̥řf* iz prvotnega *-h*, prim. *ž̥řh* (iz stvn. *sarch*). K temu prim. iz starejše dobe: *zheru* K₅₀: 76; Ps. 46a; T₈₂: 177 (2×), 178; *zheruu* T₅₇: 127 (3×); Art. 43a; *zherv* Tulšćak 70b; Znojilšek 65; Dalmatin Bibl. II. 105b; *zh̥r̥vu* Rogerij PE. II. 225; *ueruu* T₅₇: 57s; *veruu* T₈₂: 317; *v̥r̥v* Dalm Bibl. II. 5as, 13b. Trubarjevo *verf* T₅₇: 227s, v stavku: *koker ena kamela oli Naueska verf skuš̥i iglena vushefa teshku gre*, je za njegov govor zagonetka; treba pa je opozoriti na to, da je beseda tu v rabi kot izraz mornarskega jezika in jo ima Trubar najbrž posredno ali neposredno iz hrvaškega primorja. V narečjih so sledeče oblike v rabi: *č̥ru*, *b̥ru*, *ob̥ru* (t. j. *č̥řru*; Horjul); *č̥ru*, *b̥ru* (Postojna); *v̥r̥u* (Bohinj); *b̥ru*, *v̥ru*, *č̥ru* (Borovnica; Raščica; Rezija); *č̥ru*, *b̥ru* (Polzela); *b̥ru* (ziljska dolina); *č̥ru*, *b̥ru* (Töllerberg); *č̥ru* (Bočna); *č̥ru* poleg *č̥ru* (goriški srednji Kras); *k̥ru* (Preloka v Belikrajini); *d̥ru* (Doljni Suhor); *kr̥u* (nom. sing. Horjul); *č̥ru*, *b̥ru*, *dr̥u* (Postojna); *č̥ru*, *v̥ru*, *abr̥u* (Črni vrh); *č̥ru* (Studeno pri Postojni); *č̥řf*, *obr̥f* (Slovenske gorice); *č̥řf*, *b̥řf* (Šmarski okraj na Štajerskem). Imamo torej tele oblike: *č̥ru*, *č̥ru*, *č̥ru*, **č̥ru*, *č̥ru*, *č̥ru*, *č̥ru* in *č̥řf*.

Prvotno *č̥r̥av̥* je dalo v slovenščini najprej *č̥ru*, ki je izhodna oblika za vse druge. Dentolabialni spirant *-v* sprva ni doživel nobene izpremembe. To obliko so narečja različno razvijala; po nekod je ostal *r* zlogotvoren in je *-v* se izpremenil, drugod je *r* postal konzonantičen in je vstopil pred *u* < *v* sekundarni nositelj zloga *a*, ki je popolnoma pravilno kot vsak nenaglašeni ali kratko naglašeni *a* pred istozložnim *u* prešel v *o*. Razvoj je torej v celoti ta-le:

Na isti način se je v drugi gori označeni skupini od XVI. stoletja sem razvijal *umřu* < *umřl* prim. pri Trubarju *vmerl* K₅₀: 119, 231 itd. ki je po svoji končni glasovni skupini popolnoma enak obliki *čřu*; tako imamo tudi tu: *umàru* (Postojna); *požàru* (Horjul); *drù*, *umrù* (okolica Postojne), *umàru* (Borovnica), *umròu* (Črni vrh).

Bodi še pripomnjeno, da se glasi gen. sing. samostalnika *kri* (knjiž.-slov. *krvì*) v Poljanah in v Črnem vrhu *krèvi* ozir. *krèvi*, loc. sing. (knjiž.-slov. *krvì*) pa v Poljanah *krèu*, v Črnem vrhu *krèì*. Obe obliki sta nastali iz *krivì* ozir. *krivì*, ki sta stvarjeni po nom. sing. *kri* in v XVI. stol. v splošni rabi, gl. Oblak, Afsl Ph. 13, 45; *krivì* je v teh govorih popolnoma zakonito dalo preko *krèvi* današnje oblike (k naglasnemu razvoju $\_ \grave{ } > \_ \grave{ } \_$ gl. Ramovš, Afsl Ph. 37, 151 sl.), loc. *krivì* pa preko *krèvi* obliko *krèvi* (prim. *mlatič* > *mlàtč*), na kar se je kratki končni *-i* reduciral (*krèv*, *krèu*) ozir. v Črnem vrhu je *-v-* pred nenačlenim *i* prešel v *ì* in pozneje onemel (prim. v prekmurščini *ìlojca* < *ilovica* in gl. še Pável, str. 137 in za gornjo sorbščino pri Miklošiču, Gram. I: 564), in kakor imamo *sinòì*, *kráì*, *zapòìt* iz *sinovi*, *kravi*, *zapovid-zapovéd*, tako tudi *krèì* < *krèvi*, gl. še Baudouin de Courtenay Afsl Ph. 7, 393. Ravno tako pričakujemo za Črni vrh v gen. sing. samostalnika *vrv* obliko **vrèvi*, v loc. sing. **vrèì*; imamo pa *vrèvi*, *vrèu* po nom. sing. *vròu*.

Glede oblike *bruzda* nam. *brzda*, prim. Dalm. Bibl. acc. plur. *brusde* I. 216a; II. 15a, 78b; *brusde* II. 73b; pri Japlju: nom. sing. *brusdá* Prid. II. 272, iz česar je tudi prekmursko *brozdé* (nenaglašeni *u* > *o*, prim. *jonák*, *dogé* itd.) gl. pri Škrabcu, Cvetje XII., 5 (kontaminacija: *brzdà* × *uzdà* : *bruzdà*). Popraviti je pri tem mnenje Bernekerja, Et. Wrtb. s. v., ki tolmači prekmursko *brozda* kot izposojenko iz maloruščine.

Fr. Ramovš.